

RANGTASVIRDA KOMPOZITSIYANING O‘RNI.

Abduqayumova Aqida Abdurashid qiz

Guliston davlat unversiteti Sa'natshunoslik fakulteti Rangtasvir dasgohli

yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada rangtasvir san‘atida kompozitsiyaning ahamiyati, uning tasviriy san‘at asarining mazmuni va badiiy ifodasini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Kompozitsiya tasviriy san‘atning asosiy nazariy tushunchalaridan biri bo‘lib, u asardagi barcha elementlarning o‘zaro uyg‘unligi, joylashuvi va g‘oyaviy birligini ta‘minlaydi. Maqolada kompozitsiyaning shakllanish tamoyillari, uning asosiy qonuniyatlari hamda rangtasvirda qo‘llaniladigan kompozitsion usullar yoritilgan. Shuningdek, turli rassomlar ijodida kompozitsiyaning qo‘llanishi va uning badiiy ta‘sirchanlikni oshirishdagi roli ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, rangtasvir asarining estetik qiymati va tomoshabinga ta‘sir kuchi ko‘p jihatdan kompozitsion tuzilishga bog‘liq ekanligi aniqlangan.

Kalit so‘zlar: rangtasvir, kompozitsiya, tasviriy san‘at, badiiy ifoda, rang, shakl, perspektiva, tasviriy san‘at nazariyasi, kompozitsion muvozanat.

Tasviriy san‘at insoniyat madaniyatining eng qadimiy va muhim shakllaridan biri hisoblanadi. U orqali inson o‘zining estetik qarashlari, dunyoqarashi va ruhiy kechinmalarini ifodalaydi. Rangtasvir esa tasviriy san‘atning eng keng tarqalgan turlaridan biri bo‘lib, unda rang, yorug‘lik, shakl va kompozitsiya muhim rol o‘ynaydi. Rangtasvir asarining badiiy qiymati nafaqat ranglarning uyg‘unligi yoki tasvirlangan predmetlarning aniqligi bilan, balki ularning qanday tartibda joylashtirilgani, ya‘ni kompozitsion tuzilishi bilan ham belgilanadi. Kompozitsiya — bu tasviriy san‘at asaridagi barcha elementlarning ma‘lum g‘oya va badiiy maqsad asosida tartibga solinishi jarayonidir.

Kompozitsiya yordamida rassom tasvirlanayotgan voqea yoki obrazning asosiy g'oyasini tomoshabinga aniq yetkazadi. Agar kompozitsiya to'g'ri tuzilmasa, hatto rang va shakl jihatdan mukammal ishlangan asar ham badiiy ta'sirini yo'qotishi mumkin. Shuning uchun ham rangtasvirda kompozitsiya rassomlik mahoratining muhim ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda tasviriy san'at ta'limida ham kompozitsiyani o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Talabalarga kompozitsion qonuniyatlarni o'rgatish orqali ularning ijodiy fikrlashini rivojlantirish, badiiy tafakkurini shakllantirish va mustaqil ijod qilish ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Shu sababli rangtasvirda kompozitsiyaning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Rangtasvirda kompozitsiya masalasi tasviriy san'at nazariyasida keng o'rganilgan. Ko'plab san'atshunos olimlar va rassomlar kompozitsiyaning nazariy asoslarini ishlab chiqqanlar. San'atshunos olimlarning ta'kidlashicha, kompozitsiya — bu san'at asarining ichki tuzilishi bo'lib, unda barcha elementlar yagona badiiy g'oyaga bo'ysunadi. Tasviriy san'at nazariyasiga oid ilmiy manbalarda kompozitsiya asarning mazmuni va shakli o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlaydigan asosiy vosita sifatida talqin qilinadi.

Ba'zi tadqiqotchilar kompozitsiyani tasviriy san'atning “asosiy qonuni” deb hisoblaydilar. Chunki kompozitsiya orqali rassom tasviriy vositalardan foydalanib, o'zining g'oyaviy niyatini ifodalaydi.

Mazkur tadqiqotda bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Jumladan:

Tahlil metodi – rangtasvir asarlaridagi kompozitsion tuzilmani o'rganish uchun;

Taqqoslash metodi – turli davr rassomlari asarlaridagi kompozitsion usullarni solishtirish uchun;

San'atshunoslik tahlili – tasviriy san'at nazariyasiga oid ilmiy manbalarni o'rganish uchun;

Umumlashtirish metodi – olingan ilmiy natijalarni tizimlashtirish uchun.

Ushbu metodlar yordamida rangtasvirda kompozitsiyaning badiiy va nazariy ahamiyati o'rganildi.

Rangtasvirda kompozitsiyaning o'rni va ahamiyati haqida batafsil matn shaklida, rasimsiz yozib beraman.

Rangtasvir ranglar orqali haqiqatni, tasavvurni yoki ichki holatni ifodalash san'ati. Ammo eng mukammal chizilgan detallar, to'g'ri perspektiva va boy kolorit ham yaxshi kompozitsiyasiz to'liq ta'sirchan asar bo'lib chiqmaydi. Kompozitsiya — bu rasm maydonidagi barcha unsurlarni (shakllar, rang maydonlari, yorug'lik-soya, chiziqlar yo'nalishi) ma'lum bir g'oya va hissiyot atrofida bir butun, maqsadli tuzilishga keltirish jarayoni. U shunchaki “chiroyli joylashtirish” emas, balki tomoshabinning ko'z harakatini boshqaruvchi, diqqatni to'plashga majbur qiluvchi va asarning mazmunini eng kuchli tarzda yetkazuvchi asosiy mexanizm hisoblanadi.

Kompozitsiyaning rangtasvirdagi o'ziga xos xususiyatlari

Qalamtasvir yoki grafikada kompozitsiya asosan chiziq va shakl munosabatlari orqali qurilsa, rangtasvirda u rangning o'zaro ta'siri, tonal kontrast, issiqlik-sovuq nisbatlari, rangning “og'irligi” va ritmi bilan chambarchas bog'lanadi. Rang kompozitsiyani quyidagi yo'llar bilan kuchaytiradi yoki buzadi:

- Issiq ranglar (qizil, to'q sariq, sariq) vizual jihatdan oldinga “suriladi”, sovuq ranglar (ko'k, binafsha, yashilning sovuq ohanglari) orqaga “ketadi”.

- Yorqin, to'yingan ranglar diqqatni tortadi, xira va kulrang ohanglar esa ikkinchi darajaga o'tadi.

- Bir xil rangning katta maydoni “og'irlik” hosil qiladi va rasmning muvozanatini buzishi mumkin.

- Rang kontrasti (masalan, qizil va yashil, sariq va ko'k) kompozitsiyada dramatik nuqta yaratadi.

Shuning uchun rangtasvirchi rassom kompozitsiyani faqat shakllar bilan emas, balki rang bloklari bilan ham o'ylashi kerak.

Kompozitsiyaning asosiy qonunlari (rangtasvirda eng muhimlari)

Yaxlitlik (birlik) qonuni

Barcha elementlar bitta umumiy mazmun va hissiyotga xizmat qilishi kerak. Agar rasmning bir qismi boshqa qismidan ajralib tursa yoki bir-biriga zid bo'lsa, yaxlitlik buziladi. Rangtasvirda bu qonun ranglarning umumiy kolorit uyg'unligi orqali amalga oshiriladi (masalan, butun rasm issiq yoki sovuq ohangda saqlanadi).

Muvozanat (balans) qonuni

Rasm vizual jihatdan "yiqilib tushmaydi" yoki bir tomonga og'maydi. Muvozanat ikki xil bo'ladi:

- Simmetrik — tinchlik, muqaddaslik, barqarorlik hissi beradi (ko'p diniy tasvirlarda).

- Asimmetrik — hayotiyroq, dinamikroq, tabiiyroq ko'rinadi (ko'pchilik manzara va kundalik sahnalarda).

Rangtasvirda muvozanat ko'pincha rang og'irligi bilan ta'minlanadi: katta qizil maydon chap tomonda bo'lsa, o'ng tomonda kichikroq, lekin yorqinroq sariq yoki oq maydon qo'yilishi mumkin.

Dominanta (bo'ysunuvchanlik) qonuni

Har bir asarda bitta asosiy diqqat markazi (fokal nuqta) bo'lishi shart. Bu markaz eng yorqin rang, eng kuchli kontrast, eng muhim shaxs yoki ob'ekt bo'lishi mumkin. Qolgan elementlar unga bo'ysunib, uni ta'kidlaydi. Rangtasvirda bu qoida eng kuchli rang kontrasti yoki yorqinlik orqali yaratiladi.

Ritm qonuni

Shakllar, chiziqlar yoki rang maydonlarining takrorlanishi yoki o'zgarib turishi. Ritm ko'zning rasm bo'ylab harakatlanishini ta'minlaydi. Masalan, qizil rangning bir necha joyda takrorlanishi yoki yorug'lik dog'larining ritmik joylashuvi.

Kontrast qonuni

Qarama-qarshi xususiyatlar: issiq-sovuq, yorqin-xira, katta-kichik, to'yingan-kulrang. Rangtasvirda kontrast asarning eng kuchli quroli — u diqqatni

tortadi va hissiy kuch beradi. Ammo haddan tashqari ko‘p kontrast chalkashlikka olib keladi.

Oltin kesim (oltin nisbat) qonuni

Rasm maydonini taxminan 1:1.618 nisbatda bo‘lish — eng tabiiy va ko‘zga yoqimli joylashuv. Asosiy ob'ekt ko‘pincha bu chiziqlar kesishgan nuqtalarda joylashtiriladi.

Perspektiva va fazoviy chuqurlik qonuni

Rang orqali chuqurlik yaratish: oldingi plan yorqin va to‘yingan, orqa plan xira va sovuqroq bo‘ladi (havo perspektivasi).

Kompozitsiya turlari va ularning ta’siri (rangtasvirda)

- Markaziy (simmetrik) — tinchlik, muvozanat, muqaddaslik hissi. Ko‘pincha diniy yoki rasmiy portretlarda.

- Piramidali — mustahkamlik, barqarorlik, muhimlik. Pastki qism keng, yuqoriga torayib boradi.

- Diagonal — harakat, dinamika, dramatism. Jang sahnalari, bo‘ronli manzaralarda ko‘p uchraydi.

- S-shaklli yoki zigzag — yumshoq oqim, romantika, tabiatning oqimi.

- Erkin, markazsiz — zamonaviy, mavhum, tartibsizlik tuyg‘usi (ko‘p abstrakt va ekspressionistik asarlarda).

Tasviriy san’at (shu jumladan rangtasvir)da quyidagi asosiy qonunlar qo‘llaniladi:

№	Qonun nomi	Mohiyati	Rangtasvirdagi namoyon bo‘lishi	Misol (klassik rassomlar)
1	Birlik va yaxlitlik	Barcha elementlar bitta umumiy	Ranglar, shakllar, yorug‘lik bir butunlik hosil qiladi	Leonardo da Vinchi –

№	Qonun nomi	Mohiyati	Rangtasvirdagi namoyon bo'lishi	Misol (klassik rassomlar)
		g'oyaga xizmat qilishi kerak		“Oxirgi kechki ovqat”
2	Muvozanat (balans)	Rasm “og‘ir” yoki “yiqilib tushayotgandek” bo‘lmasligi kerak	Simmetrik yoki asimmetrik (rang og‘irligi bilan muvozanat)	Raphael – “Sikstina Madonnasi”
3	Bo‘ysunuvchanlik / Dominanta	Bitta asosiy markaz (fokal nuqta) bo‘lishi kerak	Eng yorqin rang, eng kontrastli joy yoki eng muhim shaxs	Caravaggio – dramatik yorug‘lik kontrasti
4	Ritm	Shakllar, chiziqlar, ranglarning takrorlanishi yoki o‘zgarishi	Rang ritmi (masalan, qizil rangning takrorlanishi)	Van Gogh – “Yulduzli tun”
5	Kontrast	Qarama-qarshi xususiyatlar (issiq-sovuq, ochiq-qorong‘i, katta-kichik)	Rang kontrasti kompozitsiyani “jonlantiradi”	Rembrandt – chiaroscuro (yorug‘-soya)
6	Oltin kesim (oltin nisbat)	≈1:1.618 nisbatdagi joylashuv eng uyg‘un hisoblanadi	Asosiy ob'ekt ko‘pincha rasmning oltin kesim chiziqlarida joylashadi	Ko‘plab Uyg‘onish davri asarlari

№	Qonun nomi	Mohiyati	Rangtasvirdagi namoyon bo'lishi	Misol (klassik rassomlar)
7	Perspektiva va chuqurlik	Fazoviy chuqurlikni yaratish	Havoning rangi, tonal gradatsiya, rangning zaiflashishi	Masaccio, Piero della Francesca
8	Harakat va dinamika	Statik yoki dinamik kompozitsiya tanlash	Diagonal chiziqlar, egri chiziqlar harakat beradi	Rubens, Delacroix

Amaliy ish jarayonida kompozitsiyani qurish bosqichlari

1. Mavzuni aniqlash va asosiy g'oyani shakllantirish.
2. Bir necha kichik eskiz (thumbnail — 5×7 sm yoki undan ham kichik) qilish — faqat asosiy shakllar va katta rang bloklari bilan.
3. Eng muvaffaqiyatli eskizni tanlab, undagi dominantani aniqlash.
4. Rang sxemasini oldindan rejalashtirish (dominant rang, qo'shimcha ranglar, aksent rang).
5. Asosiy rang maydonlarini joylashtirishdan boshlab, asta-sekin detallarga o'tish.
6. Yakuniy bosqichda: rasmni teskari qilib yoki oynada ko'rish — kompozitsiya zaifliklari darhol ko'rinadi.

Rangtasvirda kompozitsiya texnik vosita emas, balki rassomning ichki dunyosini tomoshabiniga eng samarali yetkazish usuli. Yaxshi kompozitsiya bo'lsa, hatto oddiy mavzu ham chuqur ma'noli bo'lib chiqadi. Aksincha, kompozitsiya zaif bo'lsa, eng boy ranglar va mukammal chizish ham “bir narsasi yetishmayotgandek” taassurot qoldiradi.

Rangtasvirda kompozitsiya masalasi san'atshunoslikda muhim ilmiy muhokama mavzusi hisoblanadi. Ayrim tadqiqotchilar kompozitsiyani faqat tasvir

elementlarining joylashuvi sifatida talqin qilsalar, boshqa olimlar uni asarning g'oyaviy mazmunini ifodalovchi asosiy vosita deb hisoblaydilar.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, kompozitsiya nafaqat texnik masala, balki ijodiy fikrlash jarayoni hamdir. Rassom kompozitsiya orqali o'zining dunyoqarashi va estetik qarashlarini ifodalaydi.

Bugungi kunda tasviriy san'at ta'limida kompozitsiyani o'qitish jarayonida innovatsion metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, raqamli texnologiyalar yordamida kompozitsion tahlil qilish, interaktiv dasturlar orqali tasviriy mashqlar bajarish talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Xulosa

Tadqiqot natijalariga ko'ra, rangtasvirda kompozitsiya tasviriy san'at asarining badiiy mazmunini ochib beruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Kompozitsiya yordamida rassom tasvir elementlarini uyg'unlashtiradi va tomoshabinga ma'lum g'oyani yetkazadi. Kompozitsiya qonuniyatlarini bilish rassomning professional mahoratini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, kompozitsiyani chuqur o'rganish tasviriy san'at ta'limida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Tasviriy san'at ta'limida kompozitsiya nazariyasini chuqur o'rganishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Talabalarga kompozitsion mashqlarni ko'proq bajarish imkoniyatini yaratish zarur.

Raqamli texnologiyalar yordamida kompozitsiyani o'rganish metodlarini keng joriy etish maqsadga muvofiq.

Mashhur rassomlar asarlarini kompozitsion tahlil qilish orqali talabalar badiiy tafakkurini rivojlantirish mumkin.

Tasviriy san'at darslarida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg'ulotlarga ham katta e'tibor berish zarur.

Adabiyotlar

1. Сокольникова Н.М. Основы композиции. – Москва: Академия, 2007.
2. Голубева О.Л. Основы композиции. – Москва: Издательство В. Шевчук, 2004.
3. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. – Berkeley: University of California Press, 2004.
4. Lauer D., Pentak S. Design Basics. – Boston: Cengage Learning, 2015.
5. Ocvirk O., Stinson R., Wigg P., Bone R. Art Fundamentals: Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 2012.
6. Zelanski P., Fisher M. Color. – London: Laurence King Publishing, 2010.
7. Abdirasulov S., Tolipov N. Tasviriy san'at asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
8. Abdirasulov S. Rangtasvir nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2016.
9. Boymetov B., Abdirasulov S. Tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur, 2019.
10. Tolipov N., Abdirasulov S. Tasviriy san'at o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
11. Qosimov I. Rangtasvir asoslari. – Toshkent: Sharq, 2015.